

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

з теми **“Формування вокально-хорових умінь і навичок учнів
молодшого шкільного віку”**

Виконав: студент 2 курсу, ММ**б1**-М18 групи
спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Турко Роман Володимирович

Керівник - Совік Т.В., кандидат педагогічних
наук, доцент

Рецензент -Прядко О.М., кандидат педагогічних
наук, доцент

2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДАХ	10
1.1 Сутність та структура вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку.....	10
1.2 Особливості формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах	38
Висновки до першого розділу	48
РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	50
2.1 Критерії та показники сформованості вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах	50
2.2 Педагогічні умови формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у процесі вокально-хорового навчання у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.....	56
Висновки до другого розділу	63
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	67
3.1 Діагностика рівнів сформованості вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.....	67
3.2 Дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових	

спеціалізованих мистецьких навчальних закладах та результати дослідження.....	83
Висновки до третього розділу	89
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	97
ДОДАТКИ	107
Додаток А. Анкета опитування для учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу.....	108
Додаток Б. Анкета-опитування.....	109
Додаток В. Анкета опитування для викладачів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.....	110
Додаток Г. Музичні програми, що застосовуються на вокально-хорових заняттях.....	111
Додаток Д. Типові навчальні плани початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного виховання).....	112
Додаток Є. Вокально-хоровий репертуар для учнів молодшого шкільного віку початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.....	114

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зміни в системі освіти України потребують оновлення форм і методів художньо-естетичного виховання підростаючого покоління. Проблеми розвитку естетичної культури і художніх здібностей дітей висвітлюються в освітніх документах: Законах України «Про освіту» [3], «Про культуру» [2], «Про позашкільну освіту» [1]; галузевій «Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» [4], «Концепції сучасної мистецької освіти» [5], «Положення про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школа естетичного виховання)» [6], «Типових навчальних планах початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів» [7] та ін.

Проблема художньо-естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку засобами вокально-хорового навчання на матеріалі народної творчості та українських вокально-хорових творів набуває особливої значущості. Залучення дітей початкової школи до активної вокально-хорової діяльності на засадах національного мистецтва сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості, духовності, формуванню ціннісних орієнтацій, естетичних смаків і високих моральних якостей.

Психолого-педагогічні питання музичного навчання учнів висвітлено в наукових працях Ю. Алієва, Л. Виготського, І. Гадалової, С. Науменко, В. Петрушина, Б. Теплової, Дж. Уотсон, Г. Ципіна та ін.

Проблему психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку та підлітків досліджено у наукових працях таких психологів і педагогів, як М. Бернштейн, Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Ітельсон, П. Лесгафт, С. Рубінштейн та ін. Психологія музичної діяльності стала предметом наукових досліджень В. Петрушина, Б. Теплової, Г. Ципіна та ін., в яких виокремлено низку психолого-педагогічних проблем, характерних для дитячого віку, коли в учнів формуються вольові якості, витримка, самоконтроль.

Науково-методичні основи та засади музично-естетичного виховання дітей висвітлено у працях О. Апраксіної, Б. Асаф'єва, М. Леонтовича, В. Шацької та ін.

Питання формування особистості школяра засобами хорового співу розглядалися науковцями Ю. Алієвим [8], А. Болгарським [20], О. Васильєвою [21], О. Раввіновим [77] та ін. Хоровий спів допомагає учням початкової школи зануритися у світ музичного мистецтва, розвивати музичні здібності; ставати духовно та культурно збагаченими особистостями. Українське хорове мистецтво згуртовує, збагачує духовно, сприяє патріотичному вихованню учнів молодшого шкільного віку.

Різні аспекти формування вокально-хорових навичок досліджено педагогами-практиками та науковцями (В. Антонюк [10], Н. Гребенюк [29], А. Козир [42], Т. Овчиннікова [66], Д. Огороднов [67], К. О. Раввінов [77] та ін.). Науковці М. Бернштейн [17], О. Леонтьєв [50], В. Петрушин [70], К. Платонов [72], Б. Теплов [89] досліджували процес формування спеціальних здібностей, умінь і навичок.

У працях Н. Гребенюк [29], Л. Дмитрієва [32], Д.Євтушенка [36], Д. Локшина [54], О. Прядко [75], О. Стахевича [86], Р. Юссона [103] розкрито аналіз вокально-педагогічного досвіду, наукові основи процесу співу та функціонування голосового апарату.

Аналіз проведення вокально-хорової роботи з учнями молодшого шкільного віку дав змогу виявити низку існуючих суперечностей між: зростаючими потребами суспільства у духовно-естетичному вихованні молодшого покоління і традиційній вокально-хоровій підготовці учнів; посиленням процесів інформаційно-комунікаційних технологій в освіті і низьким рівнем упроваджень сучасних інтерактивних методів і мультимедійних технологій у процес вокально-хорового навчання учнів; високими вимогами до вокально-хорової виконавської майстерності учнів і недосконалістю методичного забезпечення формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку.

Актуальність та недостатнє висвітлення обраної проблеми в теоретичному і науково-методологічному аспектах, її теоретична і практична значущість зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку».**

Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – процес вокально-хорового навчання учнів молодшого шкільного віку в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Відповідно до мети, об'єкта і предмета дослідження були визначені такі **завдання**:

- проаналізувати стан та розвиток досліджуваної проблеми в науковій літературі;
- розробити зміст і компонентну структуру вокально-хорових умінь та навичок з урахуванням вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку у процесі вокально-хорового навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах;
- обґрунтувати критерії, показники та встановити рівні сформованості вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку у процесі навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах;
- окреслити принципи, визначити методи та педагогічні умови ефективного формування вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку у процесі навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах;
- визначити, теоретично обґрунтувати, експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку на хорових заняттях в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять філософські концепції художньо-естетичного виховання (В. Андрущенко, Г. Коломоєць, О. Лосев, Г. Сковорода та ін.); мистецтвознавчі та музично-педагогічні праці

(Б. Асаф'єв, Є. Назайкінський, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Сокол, О. Щолокова, Б. Яворський та ін.); теоретико-методологічні та психолого-педагогічні дослідження проблем формування особистості (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, І. Бех, І. Блонський, І. Кон та ін.); дослідження психології музичних здібностей і музичної діяльності (А. Готсдинер, Б. Теплов, В. Петрушин, Г. Ципін та ін.), особливостей вокально-хорового навчання дітей (Л. Гавриленко, О. Єременко, Д. Локшин, Н. Маслов, Т. Овчиннікова, К. Пігров, В. Попов, В. Тевліна, П. Чесноков та ін.).

Для досягнення мети було використано ряд загальнонаукових і спеціальних методів теоретичного (аналіз філософської, психологічної, науково педагогічної, мистецтвознавчої, історичної, методичної літератури з метою наукового обґрунтування сутності досліджуваної проблеми; аналіз та узагальнення вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду для виявлення основних тенденцій вокально-хорового навчання учнів молодшого шкільного віку; аналіз навчальних програм, типових навчальних планів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, посібників, підручників, нотних хрестоматій та репертуарних збірок з метою виявлення суперечностей вокально-хорової підготовки учнів молодшого шкільного віку; класифікація та порівняння з метою визначення критеріїв і показників сформованості вокально-хорових умінь та навичок в учнів молодшого шкільного віку), емпіричного (діагностування (анкетування, педагогічне спостереження, опитування, оцінювання) для виявлення реального стану сформованості вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку у процесі навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах та визначення можливих способів удосконалення досліджуваного процесу; розроблення та експериментальне впровадження творчих завдань для розвитку вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку з метою перевірки доцільності запропонованого педагогічного репертуару; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) для перевірки ефективності наукових підходів та педагогічних умов і статистичного рівнів (методи

математичної статистики для обробки отриманих даних педагогічного експерименту, їх аналізу).

Організація дослідження. Дослідження проводилося у три етапи:

I етап – окреслення плану дослідження; опрацювання психолого-педагогічної, методологічної, музикознавчої літератури з обраної теми; визначення мети, об'єкту, предмету, завдань дослідження; складання програми та розробка методики експерименту; розробка критеріїв та показників сформованості вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку.

II етап – констатувальний експеримент, обробка його результатів; пошук та теоретичне обґрунтування шляхів оптимізації процесу формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку.

III етап – формувальний експеримент; обробка емпіричних даних; кількісний та якісний аналіз результатів педагогічного експерименту; формування висновків дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота проводилася на базі Товстенської державної музичної школи.

Практичне значення дослідження полягає в систематизації та практичній перевірці педагогічних умов формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах. Матеріали та результати магістерського дослідження можуть використовуватись викладачами в освітньому процесі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів: для розробки методичних рекомендацій з формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку в умовах вокально-хорового навчання.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у ході експериментальної роботи (формувальний експеримент) в Товстенській державній музичній школі. Матеріали дослідження висвітлювалися та обговорювалися на звітних конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка («Методичні принципи формування вокально-хорових умінь і навичок учнів початкової

школи» 2019 р.), II регіональній науково-практичній конференції «Гадей Ганицький і Поділля» («Т. Ганицький у творчому осередку Кам'янини на зламі ХХ-ХХІ ст.» 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження висвітлено в 2 одноосібних публікаціях.

Структура та обсяг магістерського дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 112 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи становить 115 сторінок, із них основного тексту – 105 сторінок. Робота містить 3 рисунки, 12 таблиць.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено результати теоретичного узагальнення проблеми формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку, що знайшло відображення в розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах на основі аксіологічного, компетентнісного та праксеологічного підходів. Результати експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави зробити такі висновки:

1. Актуальність дослідження проблеми формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах обумовлена новими пріоритетами розвитку мистецької освіти (художньо-естетичний розвиток учнів). Залучення молодших учнів до активної музично-творчої та вокально-хорової діяльності на засадах українського та світового мистецтва сприяє гармонійному, всебічному розвитку особистості, духовності, формуванню естетичних ідеалів.

2. Зміст й особливості вокально-хорового навчання учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах полягають в спеціальному та індивідуальному підходах на хорових заняттях з урахуванням вікових особливостей розвитку голосового апарату учнів; підсиленні вимог щодо охорони голосу та дбайливого ставлення до голосових можливостей учнів; врахуванні психолого-педагогічних та індивідуальних якостей особистості учня молодшого шкільного віку – домінування емоційної сфери над інтелектуальною. У дослідженні вокально-хорові уміння та навички учнів молодшого шкільного віку визначено як доведені до автоматизму дії виконавця, що забезпечують інтонаційне, високохудожнє виконання музичних творів у нестандартних ситуаціях.

Структура вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку включає такі взаємопов'язані компоненти: емоційний, когнітивний, діяльнісний, оцінювальний.

3. Розроблено критерії та показники сформованості вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку:

- ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва (показники: наявність інтересу до вокально-хорового навчання; прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва; здатність до вияву емоційного настрою у вокально-хоровій діяльності);

- ступінь оволодіння вокально-хоровими навичками (показники: наявність початкової вокально-хорової компетентності; точність звукоутворення; чистота інтонування; володіння чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією; уміння використання ансамблевого звучання в хорі);

- міра здатності до майстерного виконання вокально-хорових творів (показники: уміння сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору; спроможність до художньої виразності під час концертних виступів; прояв творчої активності у навчальній та концертно-виконавській діяльності);

- ступінь власного оцінювання виконання вокально-хорових творів (показники: здатність до правильного оцінювання якості звучання власного голосу та голосу інших (співставлення, порівняння, слуховий самоконтроль та самооцінка); виявлення артистичних умінь).

Згідно означених критеріїв та показників визначено рівні сформованості вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку: високий, достатній, середній та низький.

4. Обґрунтовано принципи формування вокально-хорових умінь та навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах: позитивної емоційності, систематичності та послідовності, національно-патріотичного виховання учнів засобами вокально-хорового мистецтва, врахування вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку, активізації музично-творчої діяльності. Означені положення стали основою визначення педагогічних умов формування вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах: створення позитивно-мотиваційної та творчої атмосфери хорових занять, забезпечення систематичності та інтегративності

хорового навчання молодших учнів у єдності з постійним спонуканням до самооцінки, підтримка творчої ініціативності, самостійності, індивідуальності, сприяння накопиченню музичного досвіду та творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку, постійна спрямованість учнів на оприлюднення результатів вокально-хорової роботи. Визначено комплекс методів формування вокально-хорових умінь і навичок молодших школярів у процесі навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах: навчальні (музично-теоретичні дисципліни – сольфеджіо, музична література); сольний спів; хоровий спів; музичний фольклор; ансамбль; мотиваційні (пізнавальні, творчі, музично-дидактичні, евристичні); інтерактивні (аудіо-метод, відео-метод, Інтернет-метод, On-line метод (skype); базові (словесні, наочні, демонстраційні), ігрові (інсценізації); практичні (концертно-виконавська діяльність (репетиції, участь у академічних концертах, конкурсах); розвивально-виховні (відвідування концертів, музичних вистав, філармонії, музичних вечорів, конкурсів, фестивалів).

5. Визначено педагогічні умови, форми та методи педагогічної роботи у послідовності її проведення згідно чотирьох етапів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, оцінного. Та успішно апробовано у перебігу формувального експерименту.

Мотиваційний етап проводився з метою формування позитивної мотивації та стимулювання інтересу учнів молодшого шкільного віку до вокально-хорового мистецтва, до знайомства з різними жанрами, видами музичного мистецтва. У ході роботи застосовувалися такі методи: стимулювання, розвитку пізнавального інтересу; інтерактивні; наочні; творчо-практичні; проблемно-пошукові; креативні; музично-дидактичні ігри; контролю і самоконтролю.

Когнітивний етап спрямований на розширення мистецьких і вокально-хорових знань учнів молодшого шкільного віку, накопичення музичного досвіду. На цьому етапі застосовано такі методи: усвідомлення уміння, навички, вивчення та виконання вокально-хорових творів, метод виправлення (вказівка); порівняльні методи; сприйняття, аналізу, оцінювання творів хорового

мистецтва; метод творчих завдань (імпровізація на заданий віршований текст) із застосуванням музичних інструментів, методи контролю і самоконтролю.

Діяльнісний етап охоплював роботу з учнями молодшого шкільного віку над художнім виконанням вокально-хорових творів, спонукання до творчості – написання фрагментів мелодій на задану тему, віршований текст; застосування музичного фольклору, інсценізацію (колядування, веснянки, купальські).

На цьому етапі застосовувалися методи практичні, інтерактивні, імпровізаційні, проблемно-пошукові, методи самостійності, інсценізації, дидактичні, ігрові та методи контролю і самоконтролю.

На оціннісному етапі проводилось оцінювання учнями якості звучання власного голосу та голосу інших, академічних та концертних виступів. Активно застосувались аудіо та відеозаписи, здійснювалася активізація творчих задумів та артистичних проявів. Основні методи, що застосовувалися: аналіз, порівняння, співставлення, обґрунтування зауважень та недоліків з подальшим виправленням усіх неточностей; аудіо, відео, інтернет методи; метод запису та відтворення звучання, творчі завдання, методи повторення, закріплення; методи високохудожнього виконання вокально-хорових творів, метод автоматизації набутих вокально-хорових умінь та навичок.

Результати дослідно-експериментальної роботи вказують на позитивну динаміку зростання рівнів сформованості вокально-хорових умінь і навичок учнів молодшого шкільного віку в експериментальній групі порівняно з контрольною та доводять ефективність розроблених педагогічних умов.

Мета наукового дослідження досягнута, поставленні завдання виконано. Дослідження не є вичерпним і потребує подальших наукових розробок з питання формування вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку з використанням мультимедійних технологій у процесі роботи над сучасним вокально-хоровим репертуаром у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про позашкільну освіту». Відомості Верховної Ради України. 2000. № 47.
2. Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст.168.
3. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 14 серпня 2013 р. № 1176. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/4487-nakaz-ministerstva-1176-vid-14082013>
5. Концепція сучасної мистецької освіти / Міністерство культури України. Київ, 2017. 13 с. (нормативний документ).
6. Положення про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання), затверджене наказом Міністерства культури і мистецтв України №523 від 06 серпня 2001 із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства культури і туризму № 331 від 23.05.2006 та наказом Міністерства культури України № 731 від 14.09.2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0803-01>
7. Типові навчальні плани початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. Нормативний документ.
8. Алиев Ю. Б., Безбородова Л. А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях : учеб. пособ. Москва : Академия, 2002. 416 с.
9. Англо-український словник. Режим доступу до ресурсу: <https://uk.glosbe.com/en/uk/skill>.
10. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підр. Київ : Віпол, 2007. 176с.

11. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе. Москва : Просвещение, 1983. С. 220.
12. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве. Ленинград : Музыка, 1980. С.8-24.
13. Аспелунд Д. Л. Развитие певческого голоса. Москва : Музгиз, 1952. 246 с.
14. Бабіченко Н. О. Методичні засади формування вокально-хорових компетенцій підлітків у позашкільних навчальних закладах. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. Вип. 22 (27). Ч. 2. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 228 с. (с. 153-158).
15. Бабіченко Н.О. Формування вокально-хорових навичок підлітків у позашкільних навчальних закладах. // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання». Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.
16. Базилик Б. Орфоепія в співі : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка, 2001. 126 с.
17. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность / под ред. О. Г. Газенко. Москва : Наука, 1990. 489 с.
18. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
19. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка. Изучение мотивации поведения детей и подростков. Москва : Педагогика, 1972. С. 7 – 44.
20. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором : навч. посіб. Київ : Музична Україна, 1987. 240 с.
21. Васильєва О. В. Формування морально-естетичної культури учнівської молоді засобами хорового мистецтва на Слобожанщині : традиції та сучасність. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. 2012. С. 39-43. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2012_16_11.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
23. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
24. Выготский Л. С. Динамика и структура личности подростка // Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии : учеб. пос. для студентов / под ред. Д. И. Фельдштейна. изд. 2-е, дополненное. Москва : Институт практической психологии, 1996. 304 с.
25. Гавриленко Л. Формування основ вокальної культури молодших школярів. Мистецтво та освіта. 2014. № 3. С. 8-12. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2014_3_3
26. Гальперин П. Я Психология как объективная наука : избранные психологические труды. Москва, 1998. 480 с.
27. Голос людини та вокальна робота з ним : монографія / [Г. Є. Стасько, О. Д. Шуляр, М. Ю. Сливоцький та ін.]. ІваноФранківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 336 с.
28. Горбенко С. С. Виховна функція музики та її реалізація в процесі дитячого хорового співу. Мистецтво в школі : зб.ст. [упор. Гадалова І. М.]. Київ : Обрій, 1997. Вип. 2. С. 6 –13.
29. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість : дис. ... доктора мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2000. 370 с.
30. Детский голос. Экспериментальные исследования. / под ред. В. Н. Шацкой. Москва : Педагогика, 1970. С. 64-135.
31. Детский хор. Пособие для хормейстеров. Вып. 1,2 / ред. сост. Соколов В. Москва : Музыка, 1981.
32. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики. Москва : Музыка, 1968. С. 149.
33. Добровольская Н. Н. Вокальные упражнения в хоре подростков / Под ред. Румер М. А. Москва : Академия педагогических наук, 1959. 110 с.

- 34.Драйден Гордон. Революція в навчанні. Львів : Вид-во «Літопис», 2005. 541с.
- 35.Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
- 36.Євтушенко Д. Роздуми про голос. Київ : Музична Україна, 1980.
- 37.Єрошенко О. В. Емоційна сфера у вокальній творчості : музично-естетичні та виконавські аспекти : автореф. дис... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Харківський держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2008. 19 с.
- 38.Зеленецька І. О. Чарівна сопілочка. Ноти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка , 2009. 184 с.
- 39.Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу /Неперервна професійна освіта : теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Вид. центр НТУ «ХП», 2001. Ч. 1. С. 15–23.
- 40.Ительсон Л. Б. Обучение навыкам. Сущность и виды научения. Обучение умениям / Возрастная и педагогическая психология / Л. Б.Ительсон, В.В. Давыдов // Под ред. А. В. Петровского. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Просвещение, 1979. 288 с.
- 41.Кабриль К. В. Формування ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музики у процесі диригентсько-хорової підготовки. Дисертація канд. пед. наук : 13.00.04, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2013. 200 с.
- 42.Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики : теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 380 с.
- 43.Кон И. С. Психология старшеклассника. Москва : Просвещение, 1980. 192с.
- 44.Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.

45. Кошиць О. А. Про українську пісню й музику. Київ :Музична Україна, 1993. 48с.
46. Крижко В. В., Мамаєва І. О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2005. 227 с.
47. Кушка Я. С. Методика навчання співу : Посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2010. 288 с.
48. Ламперти Ф. Искусство пения. Москва : СПг., 1923.
49. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. Київ : Муз. Україна. 1989. 134 с.
50. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства // Избр. психол. тр.: в 2 т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1983. С. 232 – 239.
51. Лернер И. Я. Дидактические основы метода обучения Москва : Педагогика, 1981. 185 с.
52. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений. Т.1. – 1951, 464 с.
53. Ліпська С. Л. Концептуальні засади організації музичного навчання у закладах позашкільної спеціальної освіти [Електронний ресурс] / Рукописи книжок VI. Культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва. Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_7_29.php
54. Локшин Д. Л. О пении юношей в годы мутации // Развитие детского голоса: АПН РСФСР, 1963. - 75 с.
55. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 487с.
56. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 397 с.
57. Маслоу А. Мотивация и личность. Питер: СПб., 2003. 351 с.
58. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія. Київ : Промінь, 2006. 432 с.
59. Менабені А. Г. Вокальні навички // Питання професійної підготовки на музично-педагогічному факультеті. Москва, 1985. С. 112 – 121.

60. Микиша М. В. Практичні основи вокального мистецтва. Київ : Муз. Україна, 1985. 91 с.
61. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / О. П. Рудницька [та ін.]; заг. ред. О. В. Михайличенко, редактор Г. Ю. Ніколаї. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 255 с.
62. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія. / вид. 2-ге, перероб. і доповнене. Суми : вид-во „Козацький вал”, 2007. 356 с.
63. Морозов В. П. Резонансная теория голосообразования. Эволюционно-исторические основы и практическое значение. Москва : Новый ключ, 2008. 183 с.
64. Муравський Павло. Чистота співу – чистота життя. /упор. О. Шокало. Київ : ВЦ Просвіта, 2012. 832 с.
65. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології. Київ, 1995. 103 с.
66. Овчинникова Т. Н. К вопросу о воспитании детского певческого голоса в процессе работы с хором // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 10. Москва, 1975. С. 148-169.
67. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. Київ : Муз. Україна, 1981. 167 с.
68. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ, 2008. 274 с.
69. Педагогіка мистецтва [Текст] : (теорія і методика викладання мист. дисциплін) : [монографія]/ Г. М. Падалка; Міністерство освіти і науки України; голов. ред. К. А. Романова. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
70. Петрушин В. И. Музыкальная психология : учебн. пособие для студентов и преподавателей. Москва : Академический Проект, 2006. 400 с.
71. Пігров К. К. Керування хором : навч. посіб. Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. 202 с.
72. Платонов К. К. О системе психологии. Москва : Мысль, 1972. 216 с.
73. Плющик Є. В., Омельчук В. В., Федорченко В. К. Лекції з курсу «Хорознавство». 1-е вид. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 114 с.

74. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С.8.
75. Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2010. 128 с.
76. Психологія молодшого школяра [Електронний ресурс] // https://pidruchniki.com/18140310/psihologiya/psihologiya_molodshogo_shkolyara_zrilogo_ditinstva
77. Раввінов О. Г. Методика хорового співу в школі. Київ, 1971. 123 с.
78. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посіб. 2-е вид., доп. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2001. 272 с.
79. Рубинштейн С.Л. Действие и навык. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>
80. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень : навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл., які вивч. дисц. мистецьк. циклу]. Київ, 1998. 143 с.
81. Сверлюк Л. І. Критерії сформованості гуманних взаємин в учасників дитячого хорового колективу : зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 22. С. 161–165.
82. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
83. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничук. Київ : Гол. ред. укр. рад. енциклопедії, 1974. 775 с.
84. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. С. 451.
85. Сольний спів : Програма для музичної школи (музичного відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу). / укл. Маруфенко О. В. Суми : Сум ДПУ, 2007. 20 с.
86. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Ч.1: Природно-наукові теорії сольного співу. Курс лекцій : навч. пос. для студентів диригентсько-

- хорового факультету муз. та пед. вузів. Харків-Суми : ХДАК-СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. 92 с.
87. Стулова Г. П. Развитие детского голоса в процессе обучения пению. Москва : Прометей, 1992. – 118 с.
88. Тевлина В. К. Вокально-хоровая работа // Музыкальное воспитание в школе : Вып. 15. Москва : Музыка, 1982. С. 24-32.
89. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Избранные труды в 2-х томах. Москва, 1947.
90. Тоні Вагнер, Тед Дінтерсміт. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя. Київ : Наш Формат, 2017, 352 с.
91. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
92. Українсько-англійський словник. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу : <http://www.cybermova.com/cgi-bin/oluaenpro.pl>
93. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 528с.
94. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2006. 216 с.
95. Цыпин Г. М. Психология музыкальной деятельности : Теория и практика. Москва : «Академия», 2003, 368 с.
96. Чен Дін. Формування вокальних навичок майбутнього вчителя музики на традиціях Китаю та України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец.13.00.02; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 20с.
97. Черкасов В. Вокально-хорова робота й формування співацьких навичок учнів на уроках музичного мистецтва [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=URN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/z_p_2012_107\(1\)_6.pdf](http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=URN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/z_p_2012_107(1)_6.pdf)
98. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: підручник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.

99. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : Близько 2500 Термінів. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
100. Щолокова О. Категорія духовності у мистецькій освіті: компетентнісний аспект. // Естетика і етика педагогічної дії. 2011. Вип.1. С. 127-136. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2011_1_15
101. Юрко О. О. Вокальне виховання дітей та юнацтва в закладах загальної додаткової освіти. Суми, 2005. 137 с.
102. Юрчук С. В. Робота над вокально-хоровими навичками [Текст]: метод. пос. Хмельницький, 2011. 22 с.
103. Юссон Р. Певческий голос. Москва : Музыка, 1974. 262 с.
104. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу : навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.
105. Юцевич Ю. Є. Музыка. Словник-довідник. Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2003. 352с.
106. Arts Education Partnership, Music Matters: How Music Education Helps Students Learn, Achieve, and Succeed, Washington, D.C., September 2011. [Електронний ресурс] [http://www.aep-arts.org/wp-content/uploads/2012/08/Music Matters-Final.pdf](http://www.aep-arts.org/wp-content/uploads/2012/08/Music_Matters-Final.pdf).
107. Folkestad, G. (2006) 'Formal and informal learning situations or practices vs formal and informal ways of learning', /Folkestad, G. // British Journal of Music Education, 23(2), pp. 135–145. doi: 10.1017/S0265051706006887.
108. Jean – Pauls Sart. Critique de la raison dialectique. Paris, 1960, с.107.
109. Laura Lewis Brown "The Benefits of Music Education". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pbs.org/parents/education/music-arts/the-benefits-of-music-education/>

110. Wojciech M. Marchwica Methods of the music popularization among children as the important factor of fighting against the McDonaldisation of global culture / Wojciech M. Marchwica // Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі : науковий журнал / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол.: Олексюк О.М. (наук. ред.), Хоружа Л. Л. (заст. наук. ред.), Бондаренко Л. А. (відп. секр.), Кевішас І. та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 140 с. (с. 14-24).
111. Feilitzen, C. Media Education, Children's Participation and Democracy. In: Feilitzen, C. von, Carlsson, U. (Eds.). Children and Media: Image. Education. Participation. Goteborg: UNESCO and Nordicom, 1999. pp.15–29.
112. Hart, A. Introduction: Media Education in the Global Village. In: Hart, A. (Ed.). Teaching the Media. International Perspectives. Mahwah, New Jersey. London: Lawrence Erlbaum Assoc. Publishers, 1998. pp.1–21.